

Kritikus hangok

Der Herr Karl

A Carl Merz és Helmut Qualtinger (Bronner – Merz – Qualtinger 1961; Merz – Qualtinger 2005) által teremtett tősgyökeres bécsi kispolgár ősei olyan alakok, mint Eduard Pötzl (1871–1914) nyárspolgára, a Nigerl úr, vagy Vincenz Chiavacci (1847–1916) Adabei ura („auch dabei“, vagyis kibic, tarhás, minden lében kanál). Szatírikus-korkritikus éllel rendelkező típus-figurák keletkeztek a két világháború közötti Ausztriában, majd az ország bekebelezését követően az emigrációban is. Emlékezetes Friedrich Torberg (1908–1979) Neidinger ura (Neid = irigység) a párizsi *Österreichische Post* című lapban, vagy a némileg korábban megalkotott magyar Hacsek és Sajóhoz hasonló Travnicsek („travnicsek“ mint „nemecsek“), az együgyűség zseniális nyelvkészséggel megáldott megtettesítője, az aranyszáj maga. És mindmáig vannak több-kevesebb (ma már inkább kevesebb) humorral ábrázolt kávéházi polgárok, például a tacsója társaságában állandóan a kávéházban lebzselő, újságot olvasó, és aranykópéseket eregető kövér Strudel úr (Strudel = rétes). A városi lét, a – természetközeli nézőpontból tekintve – furcsa, elidegenedett életforma csipkelődő gúnyolása a felvilágosodás óta ismert, magyarul talán Furkás Tamás, „a tudós palóc,” (1803–1804) az első képviselője. Herr Karl alakjára azonban már rávetült Auschwitz árnyéka.

Nemcsak azért, mert Gerhard Bronner (1922–2007), a Bronner–Merz–Qualtinger triász zeneszerzője és zongoristája családjának nagy része koncentrációs táborokban pusztult el (neki sikerült Palesztinába menekülnie), hanem azért is, mert Carl Merz (1906–1979) és Helmut Qualtinger (1928–1986) sem fogadta el az azt unalomig ismételt közhelyet, hogy Ausztria Hitler első áldozata. Ellenérzésüket az ötvenes évek végén, a hatvanas évek elején csak a kabaréban tudták kifejezésre juttatni, *Névtelen Együttes* néven bejegyzett társulatukkal (Qualtinger, Bronner, Merz, Louise Martini, Peter Wehle, Georg Kreisler, Michael Kehlmann és mások). A *Namenloses Ensemble* mindjárt kezdettől kirobbanó sikert aratott, és nemsokára a rádió meg a tévé révén országszerte ismertté vált. Sőt, *A Herr Karl* mindmáig Bécs egyik márkanéve német nyelvterületen. A darabot Qualtingerrel a főszerepben 1961. november 15-én sugározta az osztrák televízió, és az adás óriási tiltakozási hullámot váltott ki. „A Herr Karl egy bizonyos fajta polgártárs tyúkszemére akart lépni, de egész Ausztria felordított,” – írta 1961. december 2-án a már akkor is

legnagyobb példányszámú bulvárlap, a *Kronen Zeitung* (Weiser 1961). Az imágó létrehozásához vezető első lépéseket Nikolaus Haenel tette meg 1960-ban. Az akkor színész-növendékként nyaranta alkalmi munkákat vállaló Haenel emlékezete szerint a *Névtelen Együttes* színészei előadás előtt a TOP nevű régi kis gyarmatárú- és csemege-kereskedésben találkoztak, amely a Tegethoffstrasse-Führichgasse sarkán állt (az Albertina földszintjén, az Augustinerkeller bejáratából nézve a Hrdlicka-emlékmű és a tér túloldalán).¹ Itt ismerte meg Qualtingeréket. A pince-raktárból, földszinti üzlethelyiségből és emeleti büfe-szobából álló boltban konzerveken, szeszes italokon, és fűszereken kívül apróbb lakberendezési tárgyakat is árultak, ám friss árujuk nem volt. Gerhardus bárónó, az üzlet társtulajdonosnője („a főnökasszony”), 1960 nyarán alkalmazta Haenelt mint raktárost és kifutófiút. Nyár végén, a szerződése lejárta előtt egy héttel, a főnökasszony egy hatvan év körüli, beszédes bécsi eladót fogadott fel ugyanabba a munkakörbe – Max urat –, és Haenelt bízta meg az utód betanításával. Max úr a raktár-pincében a ládák kicsomagolása és a polcok feltöltése helyett azonban óriási beleéléssel az életét kezdte mesélni a színinövendéknek, akit a reá zúduló valóság-show teljesen hatalmába kerített.

„Tudtam – írja Haenel –, hogy Qualtinger olyan valakit keres, akiről megmintázhatná a tipikus bécsi náci alakját. Max úr meg többször említette, hogy párttag volt. Történetei annyira lenyűgöztek, hogy felhívtam Qualtingert, és üzletzárás utánra találkozót beszéltem meg vele a közelben, a Neuer Markton, a Halali nevű önkiszolgáló étterembe. Ott elmeséltem és eljátszottam neki, amiket napközben Max úr nekem eljátszott és elmondott. Qualtinger másnap viszont felkereste Carl Merzet, aki vagy abban a házban lakott, amelyben a TOP volt, vagy a szomszéd házban, és gépbe mondta neki a történeteket. Ugyanekkor nekem Max úr a pincében már a folytatást adta elő. Néhány perccel üzletzárás előtt érkezett Qualtinger, átmentünk a Halaliba, és ez így ment négy napon át. Az utolsó munkanapomon aztán Qualtinger személyesen is meg szeretne volna ismerni az alanyt. Így hát felhívtam a pincéből és összeismerttettem őket, de ott fent nem sikerült szóra bírnom Max urat. Talán felismerte a színész Qualtingert, és nem mert előtte kibontakozni, talán másért, két szégyenlősen, vihogva előadott gyenge poénon kívül több nem telt tőle. A vezetéknevére már nem emlékszem” (Krischke 1995, 359).

Haenel 1960 őszén Svájcba szerződött, nem találkozott többé Max úrral. 1995-ben így folytatja visszaemlékezését:

1 Hrdlicka „Emlékmű a háború és a fasizmus ellen” című szoborcsoportjának része a járdát súrolókefével négykézláb sikáló zsidó szobra. Herr Karl: „Idehallgasson, amit ma a szemünkre szoknak hányni... na, az kérem egészen máshogy volt... A házunkban egyetlen zsidó személy volt található, egy bizonyos Tennenbaum... máskülönben egy rendes ember... Na most akkorjába mindenféle ilyen náciellenes dolgokat föl-fölrkálgtattak Bécsbe a járdára... és ezt a ránk eső részt a Tennenbaumnak kellett föltakarítani... nem az, hogy egyedül neki, kérem, dehogyis... hanem a többi zsidóknak ugyanúgy. Én vezettem elő oda ötöt, hogy ugye föltakarítsa... a házmesterünk meg ott állt és röhögött, mer az egy ilyen heccben mindig benne volt [...]” (Merz – Qualtinger 2005, 54–55.)

„A Karl-figurának volt másik modellje is: Jerschabek úr. Jerschabek úr naphosszat a Népoperával szemben levő Falstaff nevű kocsmában támasztotta a söntéspultot. Egyik bécsi látogatásom alkalmával Qualtinger említette, hogy a befejező rész kivételével elkészült az eredetileg két személyesként elképzelt darab. De a hallgató szerepe hálátlanok, sőt, egyenesen kivitelezhetetlennek bizonyult. Erich Neuberg, az Osztrák Televízió főrendezője végül azt javasolta, hogy alakítsuk a darabot monológgá, legyen a kamera a magánbeszéd hallgatósága. Jerschabek úr tehát a kocsmában kármentés címén a vendégek poharából a magáéba töltögette a maradékot, csak nagynéha rendelt egy-egy pohár sört vagy deci bort. Qualtinger megkért, hogy elegyedjek szóba vele, hívjam meg egy italra, hátha elmond valami használható történetet. Jerschabek úr, mint kiderült, nyugdíjas fodrász volt, és rögtön panaszkodni kezdett az egyik rokonára, talán a vejére, aki ingyenes ausztriai autó-körútra hívta meg, de ígérete ellenére mégiscsak vele fiztetett mindent. Bemutattam Qualtingernek azzal, hogy az ügyvéd úr bizonyára talál megoldást a vele esett méltánytalanságra, úgyhogy Jerschabek úr még egyszer előadta neki a számára tragikus autókirándulás minden részletét. Ebből lett a záró rész egyik epizódja.” (Krischke 1995, 360)

Haenel végül azt is megjegyzi a visszemlékezés során, hogy nem használták fel Max úr és Jerschabek úr minden sztoriját, mivel ezek egyike-másika felborította volna harsányságával a darab egyensúlyát. Ezek közül fennmaradt az egyik, amelyben a „Józsi úr” nevet viselő alak (tkp. Max) a következő történetet adja elő – amelyet természetesen csak kopár prózai fordításban, Parti Nagy Lajos nyelvi sziporkázását meg sem közelítve tudok visszaadni:

„A második nejemnek az volt a szokása, hogy mindig a borotvaszappanommal mosta a kezét. Egyik nap, ahogy hazajövök, látom, már megint azzal mosza. Mindjárt a torkának estem, jól megszorítottam, erre először elvörösödött, majd elsárgult, aztán elkékült – na, elengedem, leszaladok az utcára, leszólítom az egyik taxisofőrt, mondom neki »Figyelj, kinyírtam az asszonyt – ilyen helyzetben az ember egyből letegezi a palit, nem kérdés – »gyorsan bedobálok pár cuccot a kofferba, aztán tűz kifelé Hernalbsba, a muterhoz«. Azt mondja: »rendben«. Ahogy futok felfelé a lépcsőn, hát ott jön szembe velem a megfojtott nejem lefele, bőgve-ordítva, hogy Józsikám, csak most az egyszer bocsáss meg, soha nem csinálom többé – na, erre fel ottmaradtam.” (Krischke 1995,361.)²

Maga Qualtinger is megerősítette, hogy az igazi *Herr Karl*-t nem hitte volna el nekik senki (Morlock 1962). Az erős megdolgozás eredményeképpen a visszataszító alak – talpnyaló, mindent és mindenkit kihasználó, majd cserben hagyó elvtelen opportunistá, undorító, erőszakos, ugyanakkor végtelenül gyáva lény – a megalkotása óta eltelt ötven évben radikális változáson ment keresztül a befogadói tudatban: mára szinte népi hős vált belőle (az eredeti szöveget persze senki sem olvassa). Együgyű, ám aranyszívű baleknek vélik a legtöbben, aki hányattatásai során ilyen-olyan kis stikliket nyilván megenged magának, ám mégse veszíti el soha az életkedvét stb. Akár valami modernizált Svejka, ma a józan észttel testesíti meg Karl, az élniakarást, a fennmaradási ösztönt, a kisemberi

2 Ugyanez Parti Nagy Lajos műfordításában (Parti Nagy 2005 .21–22).

cinkos összekacsintást, hogy jó-jó, de hát azért élni is kell valamiből, nem? Elnéző mosollyal idézik fel Karl urat, ezt a kedves svihákat.

Mennyiben más a 2005-ös magyar Karl úr?

Parti Nagy Lajos Herr-Karl-fordítása 2005-ben jelent meg (Merz – Qualtinger 2005), és a adaptáció feladatának bravúros megoldásáért azonnal meg is kapta a az Osztrák Szövetségi Kancellári Hivatal fordítói díját. A könyv kiadását a fordítást és a könyvkiadást támogató, ösztöndíjakat folyósító bécsi székhelyű Kultur Kontakt Austria; továbbá a budapesti osztrák kulturális intézet, főleg pedig a Kortina Kiadó tulajdonosa, Janni Magdolna tette lehetővé. Parti Nagy Qualtinger-cédulák című előszavában úgy ír erről a fordításról, mint a kulturális transzfer egy formájáról.

„Vannak nyelvi műtárgyak, amik eredeti közegükből egy másikba ültetve hatásuk, legalábbis aurájuk nagy részét elveszítik. Ezen legfeljebb az átirat, eme homályos és szabad(os) művelet segít: nem »fordítok«, hanem elképelem, miként szólna az illető szöveg, ha itt, a »célközegben« születt volna meg. Persze rögtön felmerül a kérdés, hogy ez, az »elképzelt« mű, nem egy másik műalkotás-e? De igen, minden fordítás másik mű, ad absurdum minden előadás, minden olvasat és minden alkalom másik mű stb. – nem folytatom, legyen elég, hogy szerintem *A Herr Karl* a fordíthatatlan művek közé tartozik, noha ami itt olvasható, az fordítás. Csak annyit átírnokoskodtam rajta, amennyit muszáj volt, bár a totális átirat, sőt adaptáció is nagyon adná magát – megbundázta már e nép (ti. a magyar) is jóhéhányszor, megbűnhődésen túl és előtt, »a múltat és jövődőt«. [...] De ez a szöveg itt *A Herr Karl* magyarul, nem pedig »a magyar *Karl úr*«. (Parti Nagy 2005, 8.)³

Hogyan látja Parti Nagy a darab keletkezésekor létezett bécsi mentalitást?

„A játék egyetlen helyszíne egy csemegekereskedés pincéje, úgy is, mint Ausztria tudatalattija. Delikátesz a világ minden tájáról. Ha úgy tetszik, az emlékezés boltja, amelyben keskeny, kanyargós csigalépcső kapcsolja össze a fel- és alvilágot. A szituáció roppant egyszerű, Karl, a frissen felvett bolti szolga elmeséli az életét az elődjének, annak a fiatalembernek, akinek be kéne őt tanítania. A fiatalember, aki egyébként épp az Anschluss napjaiban fogant, néma és láthatatlan, ő »mi« vagyunk, a Qualtingerrel szemben ülő közönség. Néma és láthatatlan a Főnökasszony is, aki valahol fent trónol, s akinek utasításait az újdonsült alkalmazott így-úgy lereagálja, végrehajtani nem bolond. Ennyi. Karl beszél, végig a cselekvésről, a munkáról, miközben nem csinál semmit. Egy dolgos élet gazdag tapasztalatát igyekszik, úgymond átadni az ifjúságnak.” (Parti Nagy 2005, 9–10.)

Ez a tapasztalat egy mondatba sűrítve nem más, mint hogy a totalitarizmus, bármiféle totalitarizmus játékszabályait elfogadva, azok kikapuit kihasználva, remekül lehet lébecolni. Parti Nagy azt szűrte le ebből a történetből,

3 Kurzivalás stb. az eredetiben.

hogy nem a demokratikusan választott hatalom legitimitását kell firtatni (Hitlert is megválasztották, Ausztria 1938-as csatlakozását is óriási többséggel szavazták meg), hanem a rezsim haszonélvezőinek tetteit és mentalitását kell elemezni.

Kétségtől visszadhatatlan a zseniális népszínész Qualtinger hangja. Ezzel a kérdéssel majd Bodrogi Gyulának kell foglalkoznia, aki a budapesti bemutatón és a könyvhöz mellékelt CD-n olvassa fel a teljes szöveget – szerintem ő is negyszerűen oldja meg a feladatot, ennyit előrebojcsájtok. Láttam, hallottam Qualtingert, amint a Bécsi Egyetem zsúfolásig telt Auditorium Maximumában Hitler *Mein Kampf*-jából olvasott részleteket sok évvel ezelőtt, egy kis asztalnál ülve, az asztalon pohár víz, maga előtt a mikrofon. Más díszlet, segédeszköz nem volt. Éles, messzehangzó hangon olvasott, németes kiejtéssel. Helyenként kiabált, rikácsolt, de nem parodizálta Hitlert, hanem a Vezér ordas közhelyeit, észbontó marhaságait, eszelős fanatizmusát mintegy az előadással analizálta. Lecsupasította a frázist, a szószerinti értelmet sulykolta.⁴ Emlékszem, ahogy Hitler alábbi retorikus kérdésénél végtelen kérdőjellel nagyítva felhúzta a szemöldökét (értelemszerűen idézem): 'Avagy el tudnak-e önök képzelni egy néger ügyvédet? Nemdenem olyan idétlen lenne, mintha majomra húznának szalonkabátot' stb. Fergeteges hatást váltott ki, aki addig nem tudta – a felolvasat követő sörözésnél kiderült, hogy a fiatalok közül többen nem tudták – az pusztán az előadásból megértette, hogy aki azt a könyvet írta, elmebeteg volt. Qualtinger arra játszott, hogy a jól érthető szöveg magáért beszél. Parti Nagy a Karl úrról készült eredeti fekete-fehér filmfelvételt megnézve írja:

„Finom és szakadatlan izzadság glorifikálja kékre borotvált arcát. Elhízott, ám fürge és magabizó testén hatalmas körtefej ül. Élénk malacszemei repkednek, húsos orra alatt a múlt század középső harmadának jellegzetes tömegbajusza billeg, nem téved, csak huncut, aki hitlerbajuszra gondol. Nagyjából ugyanaz a zsáner, mint a magyar (cseh, lengyel, német, román, horvát, nem sorolom) kollégája, a szakai, a kisanagyokos, akihez a bőrénél is szorosabban tartozik a szürke munkaköpeny, a kötött mellény, a kigombolt ing nyakkendővel, s a fekete félcipő a jellegzetes (esküvői) öltönyadrággal.” (Parti Nagy 2005, 10)

Qualtinger alakítása felülmúlhatatlan, „...ahogy a fényes, végtelen disznóarcán dolgoztatja, futtatja ezeket az ordenáren finom fntorokat, rebbenéseket, ahogyan odafodrozza Ausztriát, az maga a csoda. A jelenlet csodája. És a titka is ez. Az, amit az írott változat, pláne a fordítás nem tud érzékeltetni, a titok Qualtinger maga.” (Parti Nagy 2005, 22–23)

4 Egy *Mein Kampf*-előadásról készített felvétel részlete látható pl. <http://www.youtube.com/watch?v=1nk82tH2MPA>

Fordította Parti Nagy Lajos, előadja Bodrogi Gyula, rendezte Mácsai Pál

Az átköltés, Karl úr magyar zsargonjának a kidolgozása jellegzetes Parti Nagy-féle nyelvűs. Mivel nincsen szándékomban fordításkritikai kitérőt tenni – nagyon is megérné! – legyen elég csak annyi, hogy városi, félművelt (de magát műveltnek, nagy életbölcseccséggel rendelkező embernek tekintő) „szaki” beszédét alkotja meg. Ízelítőül álljon itt néhány sor (a kurzivált sorok a rendezői utasításokat jelzik):

„Elővesz egy cigarettát, meggyújtja magának. A közönség felé néz.

Dohányozni tilos... na, ezt nagyon bírom. Hát hogyan lehet így elbeszélgetni az embernek? Mit mond? Ja, hogy megérzi odafönn a szagot a nő? Vagy úgy.

Elnyomja a cigarettát.

Mikor megy ez már ebédezeni?

Cigarettát kínál.

Akar egyet? Szóval maga se dohányzik... Az a jó kérem, az még sokkal jobb... én mondom magának, borzasztólagos, amit én a dohányzásra ráköltök, egyedül anyagiakba is... hát mi pénz volna az... ha én azt a lakás-takarékba raktam volna... hajaj... Úgyis mindig akartam egy házacskát, nem igaz? De a dohányzás... Bár ezen fölül nekem semmi szenvedélyem nincs. Ahogy fiatalon se... nem mondom, egy csöpijét legföljebb a háziasszonyok... tudja, hogy van az... De máskülönben: semmi. Én megesküdtem magamnak azokba az időkbe, hogy én kezdek valamit az élettemmel, és ezt be is tartottam kérem. Mindig szerény körülményem volt, szerényen éltem, de ezt én örömmel töltöttem el. Rettenetes idők voltak akkorjába. Az a nyughatatlanság! A tömegek föl voltak dühösödve. Fölheccöltek voltak, kérem. Fanatikusak. Az ember sose tudta, hogy mellik párt az erősebb. Sose bírta rendesen eldönteni, hogy hát most hova igazodjon, hová lépjen be, ugye... És akkor beütött az a bizonyos történelmi dátum, a huszonhat, a tűzzel az Igazságügyi Palotában. Huszonhatban volt... azt ént tudom pontosan. Akkor halt meg a bácsikám... persze nem hagyott rám semmit... de akkor halt meg, amikor volt ez a kraváj az Igazságügyi izével... huszonhétben. Na, akkor aztán ment a masírozás... most arra nem emlékszek egész pontosan, hogyan volt, mindenesetre tűz az volt... hőőő, pusztító egy tűz... az a szép lobogása neki...” (Merz – Qualtinger 2005, 35–36. ford. Parti Nagy Lajos)

A film/színháték számára készült rendezői utasításokat a hangjátékban valahogy konvertálni kellett. Mácsai az elsőt a „Gyújtunk rá! Akar egyet?” szavakkal adja Bodrogi szájába, a másodikat „Hát akkor elnyomjuk.” alakban szövegesíti, a harmadikat elhagyja. Amikor Karl úr megbont egy üveg francia konyakot, jót iszik belőle, a maradékot pedig a termoszába tölti, az „Ezt én áttöltöm ebbe a termoszba” formában hangzik el, a következő rendezői utasítás

(„A konyakosüveget a publikum felé tartja”) pedig ismét elmarad. Bodrogi is alakít a felolvasás során a szövegen, nem teljesen az hangzik el, ami a szöveggönyvben áll. Átalakításának jellege könnyen leírható: mindenütt egyszerűsít, ahol valamilyen okból nehéz lenne a szó kiejtése, vagy túl keresetnek, cifrának stb. tartja. A fent idézett részben például kihagyja a csöppikét után a „legföjljebb” szót, azt a mondatot, hogy „Huszonhatban volt... azt én tudom pontosan.” „...azt én pontosan tudom”- má alakítja, a második rákövetkező mondatot pedig – „Na, akkor aztán ment a masírozás... most arra nem emlékszek egész pontosan,” kissé megrövidíti, „most arra nem emlékszek” helyett azt mondja, „hogymost azt nem tudom”. Egy-két osztrákos kifejezést (stájerkalap), vagy helynevet (Klosterneuburg) egyszerűen kihagy. Végső soron azt mondanám erre a minden szempontból, minden résztvevő munkáját tekintve remek teljesítményre, hogy annyira magyar, amennyire csak lehet. A szöveg olvasásának, a CD hallgatásának művészi hatását, kifejező erejét csökkentheti a téma viszonylagos ismeretlensége, időbeli távolsága, meg a más nép önmaga bűneivel való foglalkozásának a kissé visszataszító volta, mintha kukkolna az ember. Annyira semmi esetre se magyar, hogy sajátuk lehetne érezni, tán még kapcsolatba se igen lehet hozni a saját elfojtott, elhazudott, eltagadott, vagy legjobban esetben is operettszerűen áthangszerelt múlttal.

Honosítási kísérlet: a magyar Karl úr mint törzsi vezér, vagyis I. Fülkefor kerál

„Azt se tagadom – írja a *Karl úr* bevezetőjében Parti Nagy Lajos (2005, 8) –, járatom az agyam a magyar Karl úron, valamiféle honosításon, Qualtinger-hommage-on, bár a totális átírat, sőt adaptáció is nagyon adná magát – megbundázta már e nép (ti. a magyar) is jóhéhányszor, megbűnhődésen túl és előtt, »a múltat és jövőndöt«.”

Bár a magyar irodalomban is vannak humoros figurával ábrázolt-kritizált korok, szokások, erkölcsök, a már említett *Tudós palóctól az Új Zrínyiázig* és tovább, ám a 20. században a magyar társadalom tudatára is rávetült a világháborúk, népiirtások, szörnyűségek, hadd ne soroljam, mi minden árnyéka. Ártatlanul jópofizni lehet ugyan továbbra is, amolyan viccelődős módon – maradandó művészi kifejező ereje az ilyennek nemigen lehet többé. A 60-as években kezdődött és csak nemrég, az ezredforduló táján befejeződött osztrák műltfeldolgozástól eltérően Magyarországon ez a folyamat még sokkal lassabban és fájdalmasabban halad, ha halad egyáltalán előre. Megváltozott a korfelfogás is, számottevő olyan véleményalkotóval kell számolni, akit nem érdekel a tudományosan, tényszerűen feldolgozott és prezentált történelem

(a kutatások eredményeit hazugságoknak, propagandának tekinti), helyette olyan délibábos – gyakran ordas délibábokkal teli – világot fantáziál össze maga és csoportja számára, amelynek nemcsak a valóságalapja nulla vagy kicsi, hanem fikciója nem egy esetben a jelenleg hatályos törvények szerint büntethető is (Holokauszttagadó Tibi, Betyár Bandi és társaik). Bonyolítja a képletet az is, hogy a szélsőségesek egyáltalán nem elszigetelten, hanem olyan, teljesen legális tömörülések – nem vállalt, de megtűrt – kinövésékként léteznek, amelyek messze a büntethetőségi határon innen a legkülönbélebb fajta ostoba vagy rosszakarátú ún. hagyományápolást művelik. Ennek viszonylag ártatlan példaként említeném Koltay Gábor 2006-os, *Horthy, a kormányzó* című filmjét. Erre rákérdezve 2012 tavaszán a magyar Google kereső első találatja ez volt: „Végre Youtubeon [!] [...] Fú, ez egy ritka jó film.” Súlyos bajokat látta a magyar társadalom, a magyar politika, azt hiszem, ebben elég egyöntetű megegyezés alakult ki – még ha az egyes elemzők az okokat más-máshol keresik, vagy vélik is megtalálni.

Ez a beágyazottsága Parti Nagy Lajos *Magyar mesék* sorozatának, amelyek az *Élet és Irodalom*ban 2011 áprilisa óta hétről hétre megjelennek. Talán nem tévedek, ha a formai megoldást némiképpen a Karl úr honosításának tekintem.⁵ A mesék főszereplője, a tegnapi bécsi kisember mai magyar megfelelőjének vezére (nem főnöke!), műmesei alak. Korlátolt, hiú, öntelt egyeduralkodó. Uralkodói stílusának összetevőit tekintve Kormányzó Úr Őfőméltósága távolságtartó paternalizmusa a modernebb előképek közül való. Spirituálisan inkább valami „életre trombitált múzeum” (Térey), valami skanzen, nemzeti emlékpark operettdíszletei közül előlépett gyulát alakít, aki így-úgy leporolt, nagyon régi rekvizitumokat kombinál és variál minden posztmodern varázslatot megszégyenítő módon. Szájtátva nézi a világ, ahogy ez a rettenthetetlen ember a Monty Python-féle *Gyalog galopp* című film Fekete Lovagjának párjaként utolsó leheletéig harcol, majd – miután az összes végtagját levágták – nagylelkűen felajánlja: „na jó, egyezzünk ki döntetlenben.” Parti Nagy tollán:

„I. Fülkefor [...] körbemutatott a jobbkezivel, hogy látjátok feleim, mihő érkezünk? Az udvartartás, meg a hívek törvenem sereglete küssé lesütötte a szemit, várta, most mi gyön, hogy mellik szó lesz a nagy szájból elébuggyantva. Há fordulónonthó érkezünk, felelte meg a költői kérdésit a kerál, és az asztalra csapott. Ahoj, fújjátok meg az öszves kürtöt, szóvivőt, dörögjön a taps, a riaria, a rákaifilip! Mer mán nem lehet tovább takargatni, hogy a magyarok szabadságharcát ünnepélyesen megnyertem, az áldozat nem vót hejábavaló. Megnyertem, mer a haza nem veszíthet. Eddigelé új alapokra helyeztük, amit csak értünk, a mozgásteret minden előtt, ami végre a nulláhó közelít. Eredményeink kézzelfoghatóak, a saját lábunkra állottunk, egyikvel a másikra, evvót az első lépcső,

5 Parti Nagy az *Élet és Irodalom* 2011. karácsonyi, 51–52. számában Károlyi Csaba kérdésére a következő munkát jelölte meg a mese-imitáció forrásaként „Pár éve Banga Ferenc rajzaihoz különféle népek valódi meséit írtam át, a cselekmény nagyjából maradt, de kapott egy új, azaz régi nyelvet, ami hordoz ugyan különféle tájnyelvi jegyeket, de azért egy kvázi nyelv, természetesen. Műnyelv, akár az összes többi nyelvem. Ez volt *A pecsenyehattú és más mesék*.”

a nemszorulásunk senkire. Ezen túl vagyunk, mastan mán csak fokoznunk köll a növekedést, a kardból köll trambulint kovácsolnunk.” (Parti Nagy 2011. november. 25.)

Talán a radikális valóságtagadás gúnyos bemutatása a *Magyar mesék* első és legfeltűnőbb vonása, a képtelenségnek hitt dolgok átfordítása mindennapi valósággá.

2012 elején Matkovich Ilona beszélgetett Parti Nagy Lajossal a mesékről, az interjú szerkesztett változata a *Magyar Narancs* negyedik, január 26-i számában jelent meg. Matkovich a mesékben megnyilvánuló ingerültség, indulat, éles gúny okát firtatja, bár tkp. erre már a főcím is választ ad („Nem veszi be a gyomrom”). De miért kellett a kritikát mesébe bújtatni? Parti Nagy:

„Pontosabban álmesébe, hisz ezek álmesék. A népmese bizonyos elemeit, nyelvét imitáló kisformák, ha úgy tetszik, egypercesek. Remélem, az idén százéves Örkény szeretné őket. Szóval a mesét mint keretet elég teherbírónak érzem, ezek a kis írások lényegében abszurdok a rögváló abszurdításáról, glosszák a közösség helyzetének margójára. Szívesen, egyre szívesebben beszélek ezeken az archaikusabb nyelveken, szívesen oltom, regiszterkeverem össze őket a zógenante »rontott mai magyarral«. Azt hiszem, Heine mondta, hogy az ironia a tehetetlenség fegyvere. Ezek nagyon ironikus szövegművek, igen, tele indulattal, gúnyval – nem mondom, hogy olykor nem vagyok kétségbeesve a hazám állapotától. Azt vállaltam, hogy erről beszélek, a minimális közvetettséggel, de az »írói munkásságom« részeként. [...] publicisztikát nem akartam írni, sokkal inkább ilyesfajta mementókat, a magam számára is, a dicsőséges fülkeforradalomról. Torzképeket, mint ahogy a mese maga is torzít.” (Matkovich 2012)

A mese helyszíne maga is mesebeli, [Szűz] Mária országa. Lakói két részre oszlanak, jókra (fülke többség) és rosszakra (hazaárulók). Királya, I. Fülkefor kerál, alkotmányos eszközökkel (Koki, Saller, Baráti Tarkónverés) kormányozza nemcsak a Hazát, hanem sűrűn beveti ezeket az alkotmányos eszközöket a „Brüsszel” vagy „Nyugat” márkanéven bejegyzett Gonoszbirodalom ellen is, amit úgy kell elképzelni, mint a Habsburg-elynomást meg a Moszkvai Rabigát együttvéve. Brüsszel-Nyugat gyilkos erői reggeltől-estig fogukat-karmukat hegyezik ártatlan kis Magyarország szétmarcangolására.⁶ Gyarmatosításán tanakodnak vorkopszám, ezen brénezik a sztormingjukat. Szerintük I. Fülkefor állandóan bontja lefelé a demokráciát. De hogyan? De miért? Amikor a Médiatanács elküldött tagjai például egyévi fizetésüknek megfelelő összegű kártalanítást kapnak? „A kártalanításra van különadó? Nincs. Mikó lesz?

6 A gyarmati sorba taszítás intellektuális ellenzéke, a Professzorok Vak Botyán Köre Mozart *Zaide* című daljátékából választott magának indulót, a *Tiger! Wetze nur die Klauen (Tigris! Fend csak a karmod)* című áriát, amely különösen Patricia Petibon előadásában hatásos. Ily keserédesen áriáztak bizonyos konzervatív osztrák tudományos körök is, amikor az EU 2000-ben büntető rendelkezésekkel sújtotta Ausztriát, míg a Szerb Tudományos Akadémia elszánt bárdjai mindjárt a húrok közé durrantottak. Mer’ mindig a kicsik lesznek bántva, a nagyok meg csinálhatják, amit akarnak!

Ha majd akarjuk, de addig fájrnt. Ergó ergórum, ha netán elküldjük ókót, kapják meg kártalanítás címin az egyévi kis bérüket, mer, tisztelt képviselótársaim és ellenzék, ók összeférhetetlenség miján a másik vagy a harmadik Médiatanácsba el nem mehetnek ám dógozni kerek egy esztendeig! S akkó álljanak otthun a konyha kövin segélybül éhenhalva? Nemá! Így es lött, [Rogán] beadta a módosítást, kétség nem fért a sikerhő. Magasrúl nézvést nem vót ez pénz, csak smonca, pár tucat nyuggerdányi iskolaigazgatótúl bé vót szedhető, s mi ez a magyar igazság, meg a nemzeti ujjészervezés oltarán?” (Parti Nagy 2011. június 17.) Szóval demokráciailag minden rendben van, *Nyugaté*k meg jobb ha vigyáznak, mert bármikor elfogyhat a magyar türelem, és akkor jaj nekik. Mert „...benn áll a szájháborúba az ország a nyugatval, de bermudáig, isten svejci ofsoráig menően. »Ki a fasz az a nyugat?!!!« címmel kelet-körök horgadtak alulról jövőleg Tusványostul Brüsszelig, s má nagyon rezegtek a magyar emberek nyilai a levegőben az ingerültségtül, hogy mit szólnak azok belé a jogállam lebontásába, ha nem ingük, csak a gatyázás.” (Parti Nagy 2011. augusztus 12.) Ezek a bankárkarvaly rabszolgatartók még attól se riadnak vissza, hogy magyar gyerekek számára előírják a kötelező angol nyelvtanulást – naná, mert akkor jobban tudnak majd náluk szolgálni – pedig magos helyen, nagydarab tudós ember által ki lett nyilatkoztatva, hogy genetikailag bizony szittyák vagyunk, hunok. „Mán a nemzeti egyetértés annyiba tartott, hogy ácsit parancsolt a túlságba menő angoltanulásnak es. Meg lett mondval, elébb egy strukturáltabb nyelvet köll béhammantani, oszt ha má beszél a csuporszemű nebulója szanszkritul, üsse fakjú, fölszíhassa a smonca angolt es [...]” (Parti Nagy 2011. szeptember 2.).

Nem csoda, ha a mesemondó számára I. Fülkefor népe elégedettnek tünik. „Mán minden zember cepelt egy újjászervezési csomagot, csak akkó tette le, mikó megállott örvendeni, hogy máma se monta a nevit az adóhatóság, meg hogy ónéki millen egy tátos kerála van kedves munkatársaival egyetembe. Akkó es megállt, ha megjelent az udvari szóvivőc, oszt elmagyarázta, aki varangy azt állétja, hogy itt autokrácia vagyon, no, az a gyalogos, meg a vonatos, horibile a buszvaljáró nemzettársaink becsületes többségít csapja arcul. Hogy ez megvót, fővette a csomagját a nép, oszt haladott. Egyik a yachtkikötőjibe, a másik a közmunkájára, mer vót ilyen es, olyan es arányosan.” (Parti Nagy 2011. szeptember 23.) Sem a yachttulajdonosoknak, sem a közmunkásoknak nem kellenek az egyetemek, mármint a régi típusú egyetemek, ahol azokat a filozófusokat meg mediológusokat képezték, akik aztán lopnak, mint a szarka, hazudnak, mint a vízfolyás, úgyhogy „...mire a levelek lehullnak, el lesz véve az egyetemektül az autonómia, egyrészt csakér, másrészt mer idegen szó, harmadrészt mer amit elveszünk, az a mienk.” (Parti Nagy 2011. augusztus 12.) Kivételt képezzenek természetesen „a Lojál Ignác Közszóga Egyetem” hallgatói, mert az ó jóhízeműségükhöz nem férhet kétség. (Parti Nagy 2012. március 2.) Nincs I. Fülkefor kerál országában semmi,

de semmi hiba? Nincs! állítja feszít a mesélő, mert az abban kormányzó erők „...sohse retusállották ám magik alá a magyarok önkéntes magánnyugdiját, miképpen nem retusáltak ki a közmédiából nyócszász embert, nem a jogállamból a jogot, buktából a lekvárt, nem retusáták ki az alkotmánybírósgéből a függetlenséget, a nemzetből a szegényt, a cigányt, zsidót, liberálist, meleget, nem retusáták ki az ép észet a magához való eszből [...]” (Parti Nagy 2011. december 16.) Az lehet, hogy vannak olyanok, akiknek ez nem tetszik, de ők „...békaphassák a brüsszelt washingtonostul!” (Parti Nagy 2011. november 18.) „...há ne má a BrókerEu (nem oláh az?!) vigye a magyarok puskáját!” (Parti Nagy 2012. január 13.). Minden de jó lenne, csak az az EU ne fenekedne! Mert „...amit a magyarok szuvenírjával az Unio csaholnokjai művelnek, ahhó képest Trianon szomorkás fizetésnap Brüsszelbe, semmi más. Mán régóta érett az idők méhibe, hogy a Kárpátok Öngyújtója, Novák Előd parlamenti képviselő testvér, Murányi Levente, 56-os (!) hős segítségével, elégesse az úgynevezett EU zászlaját, mi csak a diktatúra rongya, köcsögvécepapír. Méghozzá Budapesten, a Lövház uccába, ahun a gonosz lakik, ki fejbe rúgta Magyarországot. Nem biztos, hogy ott es tartóckodik, mer nem tartóckodik az semmitül, de hogy ott lakik, az kőbébb vót vésvel még a kőnél es. Hosszú orra vót, horibile »Barroso«-nak hítták, ilyen eggy cigány neve vót zsidó létire, a szintiszta mihőztartás végett. Aki látó vót, látta, hogy ez a Barroso mán reggel teli kukákat borogat a Cohn Bendit ölelgetve, s veszettü lengeti a sátán csillagos lobogóját, hezzá Árpád és Szent László vérit issza a Marcibányi-tér felé menet. S mibül issza? Pillepalackbúl! Ennyire becsüli a magyart, hogy még pohár se, semmi, penig ott mén mögötte a fehér limusin, meg a fekete, ahogy a mágija kívánja. S ha megitta, a Lukács György hónajjszörinek segítségével ront reá a magyarra, mikó az diadalmas élethalálharcát víjja szakadatlan.” (Parti Nagy 2012. január 20.) Ez azonban tényszerűen nem a teljes igazság. Mondott Lukács (szül. Löwinger, naná) György még a világon sem volt, amikor a magyarok bántása már elkezdődött. Ennek a milyenségét 2012 tavaszán a magyar parlament épületében egy képviselő „...a tisztaeszlezi Sólymosi Eszter személyibe gondóta kifejteni. Felállt Zsolt testvér, és [...] nemes célja érdekibe szokatlanul erős retorikai eszközt vetett vót bé. Szívöböl fölövasta, hogy Esztert, a nótáskedvü magyar kisleányt 1882-ben megölték a tuggyukik, oszt még el se lehetett ökök ítélni a nemzetközi pénzügyi körök móján, és ez így van azolta es, szakadatlan. Hogy bántják a magyart Eszter gyilkosai. Gyarmatosíccsák, na. Egyenes, tárgyyszerű beszéd vót... [...]” (Parti Nagy 2012. április 13.)

Olyan aktuális atrocitások tárgyalásának láncolatából áll a *Magyar mesék* sorozata, amelyek közül néhány nevetséges, vagy bosszantó, néhány felháborító, és igen sok túrheteró kellene hogy legyen. A nyelvi megformálás, a münépi hangnem és gondolkodás ugyanakkor stilárisan azt az ál- afirmatív, helyenként ál-rajongó hangot idézi, amivel a fiatal Illyés Gyula (1927) verseskönyvként

méltatta a frissen megjelent budapesti telefonkönyvet a *Dokumentum* című budapesti avantgárd lapban, 1927-ben. Nem eufemizmus, hanem *newspeak* a végtelenen megosztott országot működtető kézivezérlést *Nemzeti Együttműködés Rendszere* névvel illetni. Ha így néz ki az együttműködés, akkor hogyan nézhet ki a szembenállás? Nézőpontomból nem átlátható, milyen lehet a *Magyar mesék* (Parti Nagy 2011–2012) fogadtatása, erről a fentebb idézett interjú sem tudósít. Parti Nagy Lajos csak annyit említ, hogy idővel szeretne egy válogatást könyv alakban is megjelentetni – amiből arra következtetek, hogy lehet rá kereslet. Másrészt valószínűleg sok olvasó érzékenységét sérti. De nem biztos, hogy durvább, mint *AHerr Karl* volt 1961-ben. Nem szabad elfelejteni, hogy Ausztriában az akkor élt lakosság jelentős része szimpatizált a nemzetiszocializmussal, a vereség ellenére is. Mert nemcsak német öntudatot adott nekik a hitleráj, hanem kisebbségi érzésüket kompenzálni tudta az árja felsőbbrendűség jelszavával, és országos mértékben részesültek a rablott „zsidóvagyon”-ból, profitáltak a kényszermunkásokból. A harctéren elesett hozzátartozóikat egyértelműen háborús hősöknek tekintették, akik értük (és az eszméért) áldozták az életüket. Bűnrészességük kérdése fel sem merült. Ennek az egykor hatalmas és befolyásos – mára egyre csökkenő számú – rétegnek az érzékenységét bizonyára sértette *A Karl úr*. Ám vele elkezdődött az erről szóló társadalmi diskurzus.

„A gondosan polírozott, kedélyesen elzárt szekrényekből dőlni kezdtek a hullák, melyeken senki nem lepődött meg, hisz mindenki tudott róluk. De beszélni arról, amit tudunk? Ugyan! Sokkal kényelmesebb felháborodni, kikérni, megsértődni. Remegő hangon emlegetni az idióta *önfészekbepiszkítást* (Nestbeschmutzung), ami alatt minimum hazaszer és nemzetgyalázás értendő. A sötét és sunyi kifejezés méltó magyar párjához, miszerint »az ember nem szarik a saját fészkebe«. (Hanem? Máséba igen? És miért? Mert csakért? Vagy mert a saját fészek karimáig van?)” (Parti Nagy 2005, 13–14).

Parti Nagy így folytatja:

„A szemforgatás mint konszenzus – e tárgyban bizonyosan nem határfolyó a Lajta. Mikor a konkrét tárgy okán Ausztriáról beszélek, mutatis mutandis Magyarországra is gondolok, hogy úgy mondjam, az én hazám is tud eléggé legnagyobb törpe lenni...A ránpudvásodó kisemberi, kisházi, kiskomcsi hazugságokra gondolok, hogy nem mi voltunk, *senki* nem mi voltunk, hanem a németek versus oroszok, nem mi deportáltunk, csak a csendőrok/vasutasok/sínek, nem mi akasztottunk, csupán a Kádár egymaga stb.” (Parti Nagy 2005, 17–18)

Ez az a beidegződés, ami szinte változatlanul átöröklődött a mába, állítja Parti Nagy a *Magyar Narancs*-interjúban (Matkovich 2012). Bár sokan látják ma Magyarországon, hogy kár volt két évvel ezelőtt felhatalmazást adni ekkora méretű változás véghezvitelére. De tehetetlenek, mert egyrészt nincsen más elfogadható alternatíva (azért a szocik mégse jöjjenek most mindjárt vissza), másrészt, bár látják,

„... hogy nem jól kormányoz ez a kormány, nem úgy, ahogy szerették volna, de ők erre a lóra tettek, mert olyan erős volt bennük az indulat a másik lóval [...] szemben. Most kicsikét futnak a saját választásuk, reményeik után, és amikor olyanfajta általános lózungokat kínál fel nekik az ő propagandagépezetük, mint a szuverenitás, a magyar szabadság, vagy nem leszünk gyarmat, akkor kapva kapnak azon, hogy megerősítsék magukat abbéli hitükben, hogy ez még mindig jobb, mint az volt. És teljesen mindegy, hogy e lózungok konkrétan, a történetek és az EU kontextusában borzasztó ostobaságok. Félelem az ismeretlentől, a másától, az idegentől. [...] A mostani kurzus ennek a többségnek a nyelvén összehasonlíthatatlanul jobban beszél, mint a liberálisok és a baloldal. Több mint százezer ember egy napos délután ama közösségtől védi a szuverenitásunkat, amely közösségnek a tagjai vagyunk, s amelynek a pénze nélkül az ország, főleg a vidék, úgy ahogy van, összedőlne már régen. Nem öröm ezzel szembesülni...” Azért idéztem hosszabban mind a mesékből, mind az interjúból, hogy kitűnjön, mennyire alaposan átgondolt, megtervezett, szerkesztett irodalmi szövegekről van szó, amelyek valóban Parti Nagy Lajos irodalmi munkásságának részét képezik. Ezt bizonyítja a fogadtatás is, már csak egyet idézek: „Az író-költő úgy látja, a harmadik köztársaság legnagyobb felelőssége többek között a nyílt és látens rasszizmus eltűrése, a zsigeri félelem az idegentől, illetve a szegény és a szegénység immár államilag támogatott lenézése, kriminalizálása.” (Matkovich 2012)

Ilyen mondanivaló markáns előadást kíván! Mindehhez képest óriási meglepetés volt számomra, amikor meghallottam a meséket a szerző előadásában.⁷ Nem voltam felkészülve a halk, sejtelmes hangra, a lassú beszédre, az indulat- és iróniamentes, valóban mesélős előadásmódra. Azt gondoltam, hogy a címben szereplő mese nem több egyszerű (ál)műfajmegjelölésnél, és a meghallgatás során lehet majd bruhaházni. De nem lehetett, legalábbis én nem tudtam (míg az olvasás során legalább itt-ott felnevetni: igen). Sőt, hirtelen kiütközött belőlük, megmutatkozott a bennük rejlő szomorúság. Az *Élet és Irodalom* 2011. karácsonyára megjelent 51–52. számában Parti Naggyal folytatott interjújában Károlyi Csaba azt mondja Parti Nagy megzenésített verseiről:

„Amikor én a verseidet olvasom, sokszor mosolygok vagy nevetek, szeretem a játékoságukat is. Most, meghallgatva Presser nagyon megdölgözött, komoly zenéjét, elsősre az egyenletes, magas szintű szomorúságot hallottam ki leginkább. Presser újabb zenéire persze általában is jellemző ez. Nem tette-e ez melankolikusabbá, szomorkásabbá a verseidet, mint amilyenek eddig voltak?” (Károlyi 2011)

Parti Nagy válasza:

„Én inkább úgy mondanám, hogy lassabb és tűnődőbb lett minden. Bölcsebb. Több lett benne az idő. Persze van egy nagyon erős, balkánias dinamika is, hol lelassul minden, hol nagyon megszalad. Egyébként, ha így van, ha szomorkásabbak a dalok, mint tán a versek voltak hajdan, egyáltalán nem bánom.” (Károlyi 2011)

⁷ Lásd: www.youtube.com/watch?v=_d5wPvHM1AY, vagy <http://voxlbris.hu/> stb., sok más helyen is

Kísérletet se merek tenni a jelenség okainak vizsgálatára, pusztán említtem, hogy míg A *Karl úr* írott szövege, és a szöveg előadásának módja (mind Qualtinger, mind Bodrogi interpretációja szerint) viszonylag közel áll egymáshoz, addig igen komoly távolság feszül a *Magyar mesék* írott és Parti Nagy által előadott változata között.

Irodalom

- Bronner, Gerhard – Merz, Carl – Qualtinger, Helmut (1961). *Der Herr Karl* (1961. november 15.)
- Illyés Gyula (1927). *Budapest és a Budapest környékén lévő m. kir. Távbeszélő Hálózatok előfiz. és nyilv. Állomásainak betűrendes névsora*. A bpesti m. k. táviró- és távbeszélő igazgatóság előszavával, Dokumentum 2. sz. (1927. január), 40.
- Károlyi Csaba (2011). „Ha bírom nyelvvel, téma van bőven.” *Élet és Irodalom*. LV. Ávf. 51–52. sz. 2011. december 22.
- Krischke, Traugott (szerk.)(1995). *Helmut Qualtinger Werkausgabe. Band I. „Der Herr Karl, und andere Texte fürs Theater*. Wien: Deuticke. (az idézett részeket fordította Deréký Pál)
- Matkovich Ilona (2012). „Nem veszi be a gyomrom” interjú Parti Nagy Lajossal. *Magyar Narancs* 2012. január 26. (online elérhető: <http://magyarnarancs.hu/belpol/nem-veszi-be-a-gyomrom-78446/>)
- Merz, Carl – Qualtinger, Helmut (2005). *Karl úr*. (ford. Parti Nagy Lajos.) Budapest: Kortina. (A kötethez hanganyag is társul CD-n, Karl úr szerepében Bodrogi Gyula működik közre, rendezte Mácsai Pál.)
- Morlock, Martin (1962). *Der Spiegel*, 1962. március 21.
- Parti Nagy Lajos (2005). Qualtinger-cédulák. Előszó Carl Merz és Helmut Qualtinger Karl úr c. művének magyar fordításához. In Carl Merz – Helmut Qualtinger. *Karl úr*. (ford. Parti Nagy Lajos) Budapest: Kortina.
- Parti Nagy Lajos (2011). *Magyar mesék. Élet és Irodalom*. (A sorozat részei az alábbi számokban: 2011. június 17., 2011. augusztus 12., 2011. november 18., 2011. november. 25. 2011. december 16., 2012. január 13., 2012. január 20., 2012. március 2., 2012. április 13.)
- Weiser, Peter (1961). „Der Herr Karl,,: Kein Blattl vorm Mund. *Kronen Zeitung* 1961. december 2.